

Тема 1. 1. Дидактики вищої школи як навчальна дисципліна. Об'єкт.

Предмет. Мета вивчення.

Дидактика (гр. *didaktikos* — повчальний) — галузь педагогіки, в якій розглядається теорія освіти й навчання.

Об'єктом дидактики вищої школи є **навчальний процес у вищих навчальних закладах**. Оскільки сучасний етап розвитку людства вимагає неперервної освіти людини впродовж життя, а вища освіта стає доступною для кожного, зона дії дидактики значно розширюється й охоплює проблеми також навчання людей зрілого віку (від 20 років і старших).

Новий тлумачний словник української мови визначає поняття «Навчати» як — передавати кому-небудь знання, уміння, досвід; а поняття «Процес» — закономірний хід розвитку чого-небудь.

Предметом дидактики вищої школи є визначення мети і завдань навчання у ЗВО, окреслення змісту освіти, виявлення закономірностей процесу навчання, обґрунтування принципів і правил навчання, розробка форм, методів і прийомів навчання у ЗВО, визначення матеріальних засобів навчання у вищій школі.

Поняття "дидактика" введено в науковий обіг у XVII ст. Його утвердження пов'язане з опублікуванням чеським педагогом Я.А. Коменським ґрунтовної праці "Велика дидактика" (1657 р.), яка поклала початок широким дослідженням проблем навчання. З того часу дидактика виконувала дві функції — пізнавальну і практичну.

У дидактиці аналізуються, обґрунтовуються, моделюються, узагальнюються та пояснюються явища пізнавальної діяльності, які лежать в основі навчально-виховного процесу. Виконуючи пізнавальну чи утилітарну (практичну) функцію, дидактика формує теоретико-методичні передумови поліпшення якості навчання, підвищення ефективності навчання. У дидактиці розробляються особливості та алгоритми діяльності того, хто навчає, і того, хто навчається, і їх взаємозв'язок.

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

За роки існування дидактика як складова педагогічної науки пройшла непростий шлях.

Етапи її становлення були зумовлювані особливостями соціально-економічного розвитку суспільства.

Як правило, в науковій і навчальній літературі засновником наукової дидактики, центральною постаттю і рушієм її розвитку подається Я.А. Коменський. Це справді так. Але не треба забувати, що у нього був талановитий і впливовий попередник — німецький вчений *Вольфганг Ратке* (1571 —1635).

Саме *Вольфганг Ратке* вперше сформулював загальні принципи навчання у такому форматі:

- навчання має проводитися відповідно до ходу природи;
- навчання має бути послідовним, не можна одночасно вивчати різні речі;
- навчання треба обов'язково проводити рідною мовою;
- у навчанні слід постійно застосовувати повторення;
- навчання повинно здійснюватися без примусу;
- зачувати слід лише те, що вже зрозуміло;
- у навчанні треба йти від часткового до загального, від відомого до невідомого;
- у ході навчання завжди треба спиратися на індукцію і досвід.

Ян Амос Коменський (1592—1670).

Педагогічні ідеї Я. А. Коменського розвивалися під впливом соціальних перетворень, породжених гуситською революцією, спрямованою на знищення соціальної нерівності, впровадження демократичних засад у суспільстві. У фундаментальному трактаті "Велика дидактика" педагог виклав універсальне мистецтво "навчання всіх страт".

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

У його основу покладено ідею загальної освіти для усіх прошарків населення: "До шкіл необхідно залучати не лише дітей багатих і знатних, але однаково всіх: благородних, плебеїв, багатих і бідних, хлопчиків і дівчаток, з міст і сіл". Як видно зі сказаного, дидактичні наміри Я.А. Коменського стосувалися всіх дітей і молоді без винятку.

В основі дидактичних поглядів Я. А. Коменського лежить сенсуалістична теорія пізнання, згідно з якою виток пізнання є відчуття, досвід.

Основний принцип **сенсуалізму** — «немає в розумі нічого такого, чого б не було в почуттях».

Дотримуючись думки, що істинність і достовірність набутих людиною знань залежать від дій органів чуття, учений на перше місце ставив принцип наочності: "Хай це буде золотим принципом для тих, хто навчається, щоб довіряли лише почуттям у чому лише можуть: сприймали тільки видимі оку речі, слухали те, що можна почути, сприймали запахи, відчували речі, мали смак, бачили те, що можна побачити, а коли щось підвладне кільком почуттям, то варто довіряти відразу кільком".

Педагогічним поглядам Я.А. Коменського притаманні демократизм, гуманізм, життєрадісність, релігійність. Це особливо актуально для періоду трансформації педагогіки з авторитарної, примусової до гуманної, партнерської, суб'єктно-суб'єктної.

Заслуга Я.А. Коменського полягає в тому, що він першим піднявся до усвідомлення особливих законів у навчанні, науково обґрунтував класно-урочну, ступеневу систему навчання. Педагог вірив у велику силу навчання й виховання, які можуть змінити людину незалежно від її божественного начала. За дидактичне кредо цього визначного мислителя править завдання розвивати розум, мову, руки. Він був і залишається одним з небагатьох педагогом-мислителем, який вбачав у вихованні підрастаючих поколінь передумову прогресивного поступу людства.

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

Науково-педагогічна і практична діяльність Я.А. Коменського започаткувала дидактично-освітню революцію, яка охопила системи освіти всіх країн.

Жан-Жак Руссо (1712—1778). Виступав за освіту для всіх дітей на основі їх вільного розвитку з урахуванням природних можливостей особистості. У праці "Еміль, або Про виховання" (1762 р.) він виклав головні принципи навчання й виховання підростаючого покоління: оскільки у природному середовищі усе є ідеальним, виховання також має бути природовідповідним, співголосним віку дитини; дитина має підпорядковуватися не авторитарній волі старших, а правилам природи; основними чинниками, що впливають на виховання, є природа, люди, предмети.

Йоганн Генріх Песталоцці (1746—1827) — швейцарський педагог-демократ, основоположник дидактики початкового навчання. У педагогічних працях "Лінгард і Гертруда", "Як Гертруда навчає своїх дітей" та ін. розробив чітку систему і дидактичні принципи навчання дітей. У процесі навчання він виділяв чотири аспекти:

- 1) сприймання предметів;
- 2) формування уявлень про предмети;
- 3) зіставлення предметів і формування понять;
- 4) називання предметів (словом), розвиток мови.

Особливу увагу Песталоцці приділяв активній діяльності учнів, підготовці їх до практичної роботи.

Йоганн Фрідріх Гербарт (1776—1841). Німецький філософ, педагог і психолог у працях "Загальна педагогіка, виведена з мети виховання" (1806), "Педагогічні лекції" (1835) обґрунтував систему навчання, яка ґрунтувалася на психології й етиці. У основу виховання він покладав три провідні засоби:

- управління дітьми,
- дисципліну;

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

- виховуюче навчання.

Під впливом ідей Песталоцці й Гербарта у Європі в ХІХ ст. сформувався тип школи, яку назвали традиційною.

Костянтин Дмитрович Ушинський (1824—1870) — основоположник наукової педагогіки і народної школи Росії.

Костянтин Дмитрович Ушинський великого значення надавав мові народу, за його словами, «якщо не вимерла мова в устах народу, не вимер і народ». Педагог обстоював думку, що кожний народ має право мати школу рідною мовою, засуджував царизм за заборону вивчення української мови у школах на українських землях.

У численних наукових працях, зокрема "Людина як предмет виховання", "Рідне слово", "Про народність у громадянському вихованні", "Праця в її психічному й виховному значенні" та ін., К. Д. Ушинський заклав наукові засади подальшого розвитку теорії і практики навчально-виховної роботи.

Петро Якович Гальперін (1901—1987) обґрунтував оригінальну дидактичну систему. Сутність її полягала в поетапному формуванні розумової діяльності людини:

- етап створення схеми орієнтаційної основи діяльності;
- етап формування матеріальної діяльності;
- етап зовнішньої мови, що виражається у словесному узагальненні;
- етап внутрішньої мови, що виявляється у внутрішній мисленнєвій діяльності;
- етап інтеріоризації дій, які стають внутрішнім процесом, максимально автоматизованим, що проєктується на кінцевий "продукт" пізнавальних дій.

У розвиток загальної дидактики на різних етапах становлення освіти й науки помітний внесок зробили й багато інших вчених.

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

Те, на чому ми наголошували про особливості розвитку загальної дидактики, стосується й проблем дидактики вищої школи. Тому, що навчальна діяльність у цілому, її принципи, форми, засоби, методи, прийоми ґрунтуються на загальних засадах і закономірностях процесу пізнання.

Розвиток дидактики зумовлюється особливостями соціально-економічного поступу суспільства, а звідси й завданнями, які стоять перед вищою школою. На найближчі десятиріччя пріоритетом розвитку освіти передбачається впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовка молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві та в суспільстві, побудованому на знаннях.

Це досягається шляхом:

—забезпечення поступової інформатизації системи освіти, спрямованої на задоволення освітніх, інформаційних, технологічних, екологічних і комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу;

—запровадження дистанційного навчання та інформаційно-комунікаційних технологій в освіті;

—розроблення індивідуальних навчальних програм різних рівнів складності залежно від конкретних потреб, а також створення електронних підручників;

—розвитку індустрії сучасних засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню і є важливою передумовою реалізації ефективних стратегій досягнення цілей освіти.

Для України на даному етапі розвитку є дуже актуальним визначення соціально-технологічних заходів протидії тенденціям маргіналізації населення шляхом створення та посилення мотиваційних факторів для практичної участі всіх дієздатних верств суспільства в реалізації ідей сталого суспільного розвитку в Україні, доступу до якісної освіти, реалізації потенціалу кожної особистості, підвищення на цій основі загального добробуту.

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

Освіта, за теорією людського капіталу, це капіталовкладення в тих, хто навчається, яке в майбутньому принесе прибуток. З цієї точки зору можна пояснити нерівність між людьми, оскільки суспільство здійснило різні витрати на їх підготовку до різних видів діяльності. Винагороди відповідають капіталовкладенням.

Як бачимо з теорії людського капіталу, мова йде про своєрідний кредит, який суспільство надає людині для отримання нею освіти. Економіка розглядає отримання освіти як послугу разового використання. Проте це твердження можна піддати сумніву як з соціологічної, так і з історичної точки зору, оскільки ідеї всеосяжної освіти і постійного навчання зародились ще на ранніх стадіях розвитку людства.

Так, на початку XVII ст. Я. А. Коменський, основоположник дидактики, писав: «Усе життя є школою для кожної людини. Людині у будь-якому віці призначено вчитись». Сучасний зміст цієї думки був сформульований на початку 70-х рр. минулого століття, хоча сам термін «освіта протягом життя» з'явився в 1960-х рр. під час дискусій, що проходили в ЮНЕСКО з приводу майбутнього розвитку освіти дорослих. Положення в документах ЮНЕСКО були подібними до думки XVII ст.: «Людині у будь-якому віці призначено вчитись, причому у неї мета навчання і є метою життя».

Отже, освіта є як процесом і результатом удосконалення активної позиції особистості, так і відображенням сподівань суспільства на освіту як запоруку виходу із кризи сучасної цивілізації. Тому рівень освіти будь-якої країни можна розглядати як міру цивілізації цієї країни, як важливий показник її прогресивного розвитку.

Соціально-економічна стратегія розвитку України обов'язково повинна враховувати світову практику, яка свідчить, що жодна з країн, яка стала на шлях незалежності при розбудові власної держави, ніколи не досягала успіхів, сліпо копіюючи досвід, набутий іншими країнами.

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

Потрібно передбачати як сприятливі впливи зовнішнього середовища (фактори, що зміцнюють державу, підвищують добробут громадян), так і загрози зовнішнього середовища.

Отже, в умовах глобалізації світу, задля повноцінного процесу соціального розвитку суспільства необхідно прагнути до:

– створення механізму, який би давав можливість отримати якісну освіту, сприяти підвищенню рівня життя населення в Україні та переходу його з класу бідних до середнього класу;

– створення сприятливих умов для підготовки та реалізації свого трудового потенціалу в Україні молодим українським високопрофесійним фахівцям, які здатні реалізувати новітні, передові ідеї в Україні;

– підтримати на державному рівні оптимально необхідні дії, які забезпечать регулювання освіти як соціального процесу розвитку українського суспільства та підвищення рівня життя в Україні, обов'язково враховуючи світову практику, яка свідчить, що жодна з країн, яка стала на шлях незалежності при розбудові власної держави, ніколи не досягала успіхів сліпо копіюючи досвід, набутий іншими країнами.

Потрібно передбачати як загрози зовнішнього середовища, так і сприятливі впливи зовнішнього середовища (фактори, що зміцнюють державу, підвищують добробут громадян).